

Písemka 2. února 2017: vzor řešení

Příklad 1 (8 bodů). Cyril a Dana hrají jednoduchou hru. Pokud na kostce padne nejvýše 4, zaplatí Cyril Daně 1 dolar. Padne-li 5 nebo 6, zaplatí Dana dolar Cyrilovi. Na začátku má Cyril 2 dolary a Dana 1 dolar. Hra končí ve chvíli, kdy jeden z hráčů nemá nic.

- (a) S jakou pravděpodobností vyhraje Cyril?
- (b) Jaká je střední hodnota počtu hodů do konce hry?
- (c) Jaká je podmíněná střední hodnota počtu hodů za podmínky, že vyhrál Cyril?
- (d)* S jakou pravděpodobností vyhraje Cyril, pokud na začátku má Cyril 4 dolary a Dana 2 dolary?

Řešení 1. Označme C Cyrilovy peníze. Na začátku je $C = 2$. Zřejmě je jsou jen dva stavy, kdy hra není u konce, konkrétně $C = 2$ a $C = 1$. Ze stavu $C = 2$ s pravděpodobností $1/3$ Cyril vyhraje a s pravděpodobností $2/3$ přejde do stavu $C = 1$. Ze stavu $C = 1$ s pravděpodobností $1/3$ přejdeme do počátečního stavu $C = 2$ a s pravděpodobností $2/3$ hra skončí Cyrilovou prohrou. Cyril tedy vyhraje s pravděpodobností

$$p = \frac{1}{3} + \frac{2}{3}p \Rightarrow p = \frac{3}{7}.$$

Tento iterační postup je často užitečný a dá se využít i v bodě d), kde je třeba označit p_i pravděpodobnost výhry Cyrila za podmínky, že má i dolarů. Pak dostaneme soustavu pěti rovnic o pěti neznámých $p_1, p_2, \dots, p_5$ odpovídajících pěti stavům hry, která ještě neskončila.

Hra skončí v lichém kole s pořadím $2k + 1$ a v sudém kole s pořadím $2k + 2$ s pravděpodobností

$$p_{2k+1} = \frac{1}{3} \left(\frac{2}{3} \frac{1}{3} \right)^k, \quad p_{2k+2} = \frac{4}{9} \left(\frac{2}{3} \frac{1}{3} \right)^k.$$

Odtud je střední počet her

$$EX = \sum_{k=0}^{\infty} (2k+1)p_{2k+1} + \sum_{k=0}^{\infty} (2k+2)p_{2k+2},$$

což lze dále upravovat.

Cyrl může vyhrát jen v lichém kole, čili z předchozího použijeme první sumu. Nesmíme ale zapomenout na podmiňování! Střední počet her za předpokladu, že vyhrál Cyril proto je

$$E(X|C) = \sum_{k=0}^{\infty} (2k+1)p_{2k+1} \times \frac{7}{3},$$

kde jsme dělili pravděpodobností $3/7$ výhry Cyrila.

Příklad 2 (5 bodů). Zformulujte a dokažte pro diskrétní náhodný vektor (X, Y) větu, že

$$E(E(X|Y)) = EX.$$

Nezapomeňte na vhodné předpoklady této věty!

Řešení 2. Aby vůbec mělo smysl hovořit o střední hodnotě, je nutné předpokládat $E|X| < \infty$. Předpokládejme, že S je množina hodnot Y taková, aby $P[Y \in S] = 1$ a pro $s \in S$ platilo $P[Y = s] > 0$ a K je množina hodnot X . Pak

$$\begin{aligned} E(E(X|Y)) &= \sum_{s \in S} E(X|Y = s)P[Y = s] = \sum_{s \in S} \sum_{k \in K} kP[X = k|Y = s]P[Y = s] \\ &= \sum_{s \in S} \sum_{k \in K} kP[X = k, Y = s] = \sum_{k \in K} k \sum_{s \in S} P[X = k, Y = s] \\ &= \sum_{k \in K} kP[X = k] = EX. \end{aligned}$$

Jiné předpoklady jsme cestou při výpočtech nepotřebovali.

Příklad 3 (6 bodů). X a Y jsou nezávislé náhodné veličiny s exponenciálním rozdělením s parametrem λ , tedy s hustotou

$$f(x) = \begin{cases} \lambda e^{-\lambda x} & x > 0 \\ 0 & \text{jinak.} \end{cases}$$

Určete

- (a) Střední hodnotu a momentovou vytvořující funkci X .
- (b) Rozdělení součtu $X + Y$, střední hodnotu a rozptyl $X + Y$.
- (c)* Podmíněnou hustotu $f_{X+Y|X}$ náhodné veličiny $X + Y$ za podmínky $X = x$.

Řešení 3. Pro střední hodnotu platí

$$\begin{aligned} EX &= \int_0^{\infty} \lambda x \exp(-\lambda x) dx = \text{substituce } \lambda x = y, \text{ meze se nemění} = \frac{1}{\lambda} \int_0^{\infty} y \exp(-y) \\ &= \text{per partes} = \frac{1}{\lambda}. \end{aligned}$$

Momentová vytvořující funkce je

$$\begin{aligned} \psi_X(t) &= E \exp(tX) = \int_0^{\infty} \lambda \exp(tx) \exp(-\lambda x) dx = \lambda \int_0^{\infty} \exp(x(t - \lambda)) \\ &= \text{integrál je konečný jen pro } t < \lambda = \frac{\lambda}{\lambda - t} \end{aligned}$$

pro $t < \lambda$.

Pro hustotu součtu můžeme použít větu o konvoluci, pro distribuční funkci v bodě z stačí integrovat sdruženou hustotu přes množinu $\{(x, y); x > 0, y > 0, x + y < z\}$.

Hustota:

$$\begin{aligned} f_Z(z) &= \int_0^{\infty} f_{(X,Y)}(x, z-x) dx = z \text{ nezávislosti a tvaru hustoty} = \int_0^z \lambda \exp(-\lambda x) \lambda \exp(-\lambda(z-x)) dx \\ &= \lambda^2 \int_0^z \exp(-\lambda z) dx \text{ integrujeme podle } x = \lambda^2 z \exp(-\lambda z). \end{aligned}$$

Střední hodnota součtu $Z = X + Y$ je součet středních hodnot, rozptyl součtu je **pro nezávislé** X a Y součet rozptylů.

$$EX^2 = \frac{\partial^2 \psi_X}{\partial t^2}(0) = \frac{\partial^2 \psi_X}{\partial t^2} \lambda (\lambda - t)^{-1} |_{t=0} = 2\lambda (\lambda - t)^{-3} |_{t=0} = \frac{2}{\lambda^2}.$$

Proto $\text{var}(X) = 1/\lambda^2$ a $\text{var}(Z) = 2/\lambda^2$.

Bonusový příklad je trochu těžší, nicméně stačí si uvědomit, že rozdělení $Z = X + Y$ za podmínky $X = x$ je stejné jako rozdělení $Y + x$. Pak tedy

$$P[Z \leq z | X = x] = P[X + Y \leq z | X = x] = P[x + Y \leq z | X = x] = P[Y \leq z - x | X = x].$$

Protože Y a X jsou nezávislé, platí

$$P[Z \leq z] = P[Y \leq z - x] = \begin{cases} 0 & \text{pro } z < x \\ F_Y(z - x) = 1 - \exp(-\lambda(z - x)) & z \geq x. \end{cases}$$

Derivací podle z můžeme dostat hustotu Z .

Příklad 4 (6 bodů). Nezáporná náhodná veličina X má diskrétní rozdělení na přirozených číslech (tedy množině $\{0, 1, 2, \dots\}$). Najděte

- (a) Nestranný a konzistentní odhad $\hat{p}_1$ pravděpodobnosti $P[X = 1]$. Ukažte nestrannost i konzistenci $\hat{p}_1$.
- (b) Odvoďte asymptotickou normalitu odhadu $\hat{p}_1$.

Řešení 4. Máme-li cokoliv odhadnout, musíme předpokládat, že máme k dispozici nějaká pozorování. Zde je na místě předpokládat náhodný výběr $X_1, X_2, \dots, X_n$ z rozdělení stejného jako má X .

Protože se jedná o diskrétní rozdělení, je úkolem odhadnout $P[X = 1] = F_X(1) - F_X(0)$ (X nabývá jen celočíselných hodnot). Nestranným a konzistentním odhadem $F_X(x)$ je empirická distribuční funkce

$$\widehat{F}_n(x) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \chi[X_i \leq x],$$

a proto

$$\widehat{p}_1 = \widehat{F}_n(1) - \widehat{F}_n(0) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\chi[X_i \leq 1] - \chi[X_i \leq 0]) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \chi[X_i = 1].$$

Nestrannost a konzistence plyne z nestrannosti a konzistence empirické distribuční funkce.

Protože

$$\widehat{p}_1 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \chi[X_i = 1],$$

kde $E\chi[X_i = 1] = P[X = 1]$ a $\text{var} \chi[X_i = 1] = P[X = 1](1 - P[X = 1])$, lze využít centrální limitní větu k ověření

$$P \left[\sqrt{n} \frac{\widehat{p}_1 - P[X = 1]}{\sqrt{P[X = 1](1 - P[X = 1])}} \leq x \right] \rightarrow \Phi(x).$$

Příklad 5 (6 bodů). Uvažujte náhodný vektor (X, Y) s konečnými druhými momenty.

- Dokažte, že varianční matice $\text{Var}(X, Y)$ je symetrická a pozitivně semidefinitní.
- Dokažte, že $|\text{corr}(X, Y)| = 1$ právě tehdy, existují-li konstanty $a \neq 0$ a b takové, že $Y = aX + b$.

Řešení 5. Symetrie varianční matice plyne ze symetrie $\text{cov}(X, Y) = E(X - EX)(Y - EY) = E(Y - EY)(X - EX) = \text{cov}(Y, X)$.

Protože

$$a^T \text{Var}(X, Y)a = a_1^2 \text{var}(X) + 2a_1a_2 \text{cov}(X, Y) + a_2^2 \text{var}(Y) = \text{var}(a_1X + a_2Y) \geq 0,$$

ověřili jsme pozitivní semidefinitnost matice.

Pokud $Y = aX + b$, pak $\text{var}(Y) = a^2 \text{var}(X)$ a $\text{cov}(X, Y) = a \text{cov}(X, X) = a \text{var}(X)$. Z definice

$$\text{corr}(X, Y) = \frac{\text{cov}(X, Y)}{\sqrt{\text{var}(X) \text{var}(Y)}} = \frac{a \text{var}(X)}{\sqrt{a^2 \text{var}(X) \text{var}(X)}} = \frac{a}{|a|} \in \{-1, 1\}.$$

Opačná implikace je trochu těžší. Nechť například $\text{corr}(X, Y) = 1$. Uvědomíme si, že v tom případě je $\text{cov}(X, Y) = \sqrt{\text{var}(X) \text{var}(Y)}$ a tedy varianční matice má tvar

$$\text{Var}(X, Y) = \begin{pmatrix} \sigma_1^2 & \sigma_1\sigma_2 \\ \sigma_1\sigma_2 & \sigma_2^2 \end{pmatrix}.$$

Tato matice má nulový determinant, její řádky jsou lineárně závislé. Existuje tedy vektor $a = (1, a_2)$ takový, že

$$\text{var}(X + a_2Y) = a^T \text{Var}(X, Y)a = 0$$

a to je možné jen pokud je $X + a_2Y$ konstanta (náhodná veličina degenerovaná do jediné hodnoty).

Příklad 6 (5 bodů). Zformulujte centrální limitní větu. Uvažujte nezávislé bernoulliovské pokusy $X_1, X_2, \dots$ s pravděpodobností úspěchu $p \in (0, 1)$. Použijte centrální limitní větu k určení

- minimálního počtu pokusů, které potřebujete k tomu, aby $|\overline{X}_n - p| \leq \sqrt{p(1-p)}/100$ nastalo s pravděpodobností alespoň 0.98 (asymptoticky).
- intervalového odhadu pro neznámý parametr p , provedeme-li n pokusů.

Řešení 6. Nezapomínejte na předpoklady:

- Náhodný výběr, tedy nezávislé a stejně rozdělené náhodné veličiny.
- Konečná střední hodnota $\mu = EX$.
- Konečný a nenulový rozptyl $\sigma^2 = \text{var}(X)$.

Protože $EX = p$ a $\text{var}(X) = p(1-p)$, z CLV platí

$$P \left[|\bar{X}_n - p| \leq \sqrt{p(1-p)}/100 \right] = P \left[\sqrt{n} \frac{|\bar{X}_n - p|}{\sqrt{p(1-p)}} \leq \frac{\sqrt{n}}{100} \right] \rightarrow \Phi \left(\frac{\sqrt{n}}{100} \right) - \Phi \left(-\frac{\sqrt{n}}{100} \right) = 2\Phi \left(\frac{\sqrt{n}}{100} \right) - 1.$$

Poslední výraz se má rovnat 0,98 a proto $\sqrt{n} \geq 100u_{0,99}$, kde $\Phi(u_{0,99}) = 0,99$, tedy jde o patřičný kvantil normálního rozdělení.

Protože platí

$$P \left[\sqrt{n} \frac{|\bar{X}_n - p|}{\sqrt{p(1-p)}} \leq u_{1-\alpha/2} \right] \doteq \Phi(u_{1-\alpha/2}) - \Phi(-u_{1-\alpha/2}) = 1 - \alpha$$

mohli bychom odvodit intervalový odhad pro p z těchto nerovností. Protože ale není snadné „osvobodit“ p ze jmenovatele, je možné pomoci si Sluckého větou a faktem

$$\bar{X}_n(1 - \bar{X}_n) \xrightarrow{P} p(1-p)$$

k tomu, že

$$P \left[\sqrt{n} \frac{|\bar{X}_n - p|}{\sqrt{\bar{X}_n(1 - \bar{X}_n)}} \leq u_{1-\alpha/2} \right] \doteq \Phi(u_{1-\alpha/2}) - \Phi(-u_{1-\alpha/2}) = 1 - \alpha.$$

Toto už je mnohem snazší k provedení několika algebraických úprav na levé straně a k dovození

$$P \left[\bar{X}_n - u_{1-\alpha/2} \frac{\sqrt{\bar{X}_n(1 - \bar{X}_n)}}{n} \leq p \leq \bar{X}_n + u_{1-\alpha/2} \frac{\sqrt{\bar{X}_n(1 - \bar{X}_n)}}{n} \right] \doteq \Phi(u_{1-\alpha/2}) - \Phi(-u_{1-\alpha/2}) = 1 - \alpha.$$

Tím jsme hotovi.